

ZNANOST O ZNANOSTI IN REFLEKSIVNOST

Pierre Bourdieu

Bourdieujeva knjiga je razdeljena na tri poglavja: 1. stanje diskusije, 2. svet zase in 3. zakaj morajo družbene znanosti same sebe vzeti za predmet? Za nas je zanimiva Rotarjeva aplikacija Bourdieujeve teorije znanosti na slovenske razmere, ki so seveda še slabše kot francoske razmere.

Kot Kuhna tudi Bourdieuja zanima vprašanje normalne znanosti in znanstvene revolucije.

Bourdieu piše o dogajanju znanosti kot precej kaotičnem procesu. Očitno logika znanosti ni zgolj racionalna. Raziskovalci se nahajamo pod stalno objektivno prisilo. Delujemo po nekem praktičnem čutu ali očesu, oz. po sociološkem očesu. Sociološka avtorefleksija razvoja znanosti je nesporno potrebna, čeprav ne daje enoznačnih rezultatov. Njegova avtorefleksija je implicitno po habitualni strani tudi že antropološka. Vse znanosti so že zaradi človekovih potreb antropološke vede o človeku. Bourdieujev izrecni namen tudi ni razvijanje epistemologije znanosti, ampak zgodovinska in sociološka analiza. Njegov namen je raziskovalcem kontekstualno pokazati družbene mehanizme, v katerih delujejo, da bodo bolje razumeli pomen svoje dejavnosti. Vendar je odkrivanje subjekta znanstvene tvornosti tudi epistemsko vprašanje. Zato Bourdieu lahko trdi, da kljub odkrivanju divergentnih in pluralnih resnic se znanost razvija v smeri splošne konvergence.

Kritika znanosti je kritika družbe, ki takšno znanost z restriktivnimi merami pogojuje.

Bourdieu piše o ekonomskih pritiskih na znanost, ne pa še o ekoloških. Znanost je v nevarnosti in zato sama postaja nevarna. To bi lahko pomenilo, da se razvoj znanosti dogaja na 'adrenalinski pogon' in ne pa več v smislu latinskega izreka 'sine ira et studio'.

Kot vemo je vprašanje, kdo odloča o znanosti, sporno. Usmeritev znanost znanstvenikom je tudi pri nas že rodila tudi kontra-učinke, kajti po eni strani se ni mogoče demokratično dogovoriti za to, kar sta spoznali znanost o znanosti–epistemologija in filozofija znanosti, po drugi strani pa t. im. *trdi znanstveniki* v politični vlogi niso seznanjeni z odprtimi vprašanji filozofije znanosti in epistemologije zato se lahko sklicujejo le na evidenco, enoznačnost, mednarodno citiranost, aprobiranost in odličnost. Po zakonu

o raziskovalni dejavnosti veljajo raziskovalna načela: avtonomnost, etičnost, odličnost, učinkovitost, razvidnost, odprtost, kooperativnost, ki vsaj deklarativno kažejo na odprtost in ne na zaprtost znanosti.

Seveda ima znanost različne osnove. Ekspanzivna, scientistična znanost še ne razmišlja o redukciji vsega znanja. Vsaka in ne le družboslovna znanost bi morala postati demokratična po svoji sposobnosti argumentiranja in dostopnosti vsem. Razvijanje pluralizma znanstvenih interesov bi omogočal povratno informiranje raziskovalcev o pomenu še nesprejetih projektov in še nerazumljenih rezultatov v javnosti. Za uporabnost znanja se zavzemajo tisti, ki hočejo priti po bližnjici do rezultatov, ne glede na kontekstualno refleksijo pogojev uporabe. Znano je, da znanstven način mišljenja v naši javnosti še ni uveljavljen, zato pri distribuciji rezultatov nastajajo težave zaradi premajhnih interesov zanje.

Če je znanost po svojih zahtevah dostopna le manjšini, potem večina vanjo le verjame kot v nedosežen ideal, ne da bi jo razumela. Na ta način znanstveno znanje ne more postati splošna vrednota. Vemo, da znanost ni neodvisna spremenljivka, čeprav se zdi, da proizvaja rezultate že kar sama iz sebe. Kljub širjenju znanstvenega raziskovanja vemo, da je notranje omejeno.

Znanstveno znanje pri nas še ni glavna vrednota, ker je okolje sprejemana neznanstveno. V vsaki odprti družbi je znanstveno raziskovanje mednarodno primerljivo. Kljub temu pa se naše raziskovanje nahaja med mitom in dejanskostjo. Mit je zato, ker pri nas nimamo enakega vrednotno kulturnega okolja in ne dajemo enakih finančnih vlaganj v raziskovanje kot razvite države. Dejanskost pa je zato, ker so nekateri znanstveniki prodrli v svet, še preden se je ta politična usmeritev pojavila. Le mednarodno primerljiv znanstvenik ustvarja multikulturo. Različna okolja znanosti omogočajo različne razvojne ravni in smeri. Kakor je razumljiva težnja ocenjevalcev rezultatov znanstvenega raziskovanja, da naj bi bilo le-to čim bolj mednarodno primerljivo, pa vendarle ni vseeno, ali izhaja ta zahteva iz notranjih razvojnih teženj znanosti, ali pa je to le potreba ugleda države, ki pa ni usklajena z doseženo (ne)zrelostjo vrednotno kulturnega konteksta. Slovenski kulturni kontekst je dvosmiseln, krhek, raznorodni in še vedno obremenjen z nespravljivo ločitvijo duhov. Najmanj, kar lahko iz te zastavitve vprašanja izpeljemo, je, da razvoj znanosti pri nas nima trdne opore. Ta problem se ponovi tudi pri političnem odločanju na drugih področjih družbenega življenja. Zaradi nizkega razvojnega stanja demokratične politične kulture se raziskovalni rezultati izjemoma razumejo v funkciji premoči argumentov pred argumentom moči.

Videti je, da naši uporabniki znanosti govorijo mimo Bourdieujevega teoretsko utemeljenega praktičnega čuta. Bourdieu bi se z njimi strinjal le

v tej točki, da znanost ni enostavno prevedljiva v obstoječo prakso. Škoda je, da ni nikoli nastala javna kritična zavest o tem, kaj je bolje za znanstveni razvoj. Glede na navado napovedovanja pričakovanih rezultatov iz polpreteklega obdobja ni jasno, ali bi bilo bolje, da so rezultati znanosti pričakovani ali nepričakovano subverzivni.

Morda bo znanost res v 21. stoletju ponovno pretežno teoretična, vendar je danes predvsem tehnična in aplikativna, ker se za ti dve zvrsti namenijo največ sredstev. Znanost, ki hoče biti zgolj uporabna, je objektivistična, tehnicistična in prakticistična, ker je nevtralna do vrednotnega konteksta.

Scientizem je produkt novoveškega pretiranega zaupanja v znanost, ki naj bi rešila vse probleme človeštva vključno z metafizičnimi in religioznimi vprašanji. Ker pa scientizem ceni le empirično znanje, mora vsako drugo (spo)znanje oceniti za spekulativno, za reševanje navideznih problemov (nem. *Scheinprobleme*) in odvečno. Danes pa se ne le širi ena vrsta znanja (znanje dejstev), ki hitro zastareva, ampak tudi druge vrste znanja, ki jih mora ocenjevati in preverjati tudi šola. Danes vloga znanosti v družbi ni več samoumevna. Znanstveniki se morajo vedno bolj utemeljevati, dogovarjati za timsko delo in produkte prodajati na trgu. To pomeni, da znanost ne živi več zgolj objektivna neprizadeta opazovalka v slonokoščenem stolpu, ampak je postala bolj subjektivna zaradi zavedanja omejenosti določenega načina gledanja in manj pregledna, a bolj aplikativna zaradi vpetosti v družbeno življenje.

Kljub aplikativnosti je nedopustna redukcija teorije na prakso. Aplikativnost se kaže v preferiranju zgolj aplikativnih znanj. Čista teoretičnost (nem. *an sich*) je danes videti kot stvar preteklost. Dolgoročno kaže braniti relativno neodvisnost in legitimnost razvoja družboslovja in humanistike glede na obstoječo družbeno prakso. Razumljivo je, da raziskovalci nimamo absolutne svobode, gre pa zato, da nam našo svobodo uprava ne omejuje preveč. Interakcijski model komunikacije bi tako univerzi kot raziskovalnim inštitutom omogočil odprto avtonomijo.

Cilji skupnega evropskega raziskovalnega programa ne bi smeli biti preveč togi, ker sicer ni možna tudi izvirna nacionalna izkustva, ampak tako fleksibilni, da bi jih vključevala. Če bi bila znanost neizkustvena, bi bila tudi neeksperimentalna in neracionalna. Ne gre le za to, kako se Slovenija vključuje v globalizacijske oz. evropske tokove, ampak tudi za to, koliko ti vključujejo avtentične nacionalne interese. To je koncept integracije in difference, ki presega univerzalizem na eni strani in partikularizem na drugi. Ne nazadnje je takšno znanstveno raziskovanje znotraj koncepta interakcijske komunikacije tako kot edukacija.

Razvoj znanosti pomeni razvoj objektivnosti spoznanja, ki ga uporablja tudi upravljanje raziskovanja. Navajamo se na dejstvo, da je eksperimentiranje v upravi vzrok ali posledica eksperimentiranja v znanosti normalno stanje. Z merjenjem objektivnosti znanstvenih rezultatov (metodičnost, primerljivost, distribucija, odmevnost) so ti pokazali ambivalentne učinke. Ti se ne nahajajo le med etično dobrim in zlim, ampak se tudi ocenjujejo kot dobri in slabi. Kot reakcija na ambivalentnost bolj in manj kakovostnih rezultatov sta nastala strožje opazovanje in nadzor nad raziskovalno dejavnostjo. Raziskovalci, ki dejavno proizvajajo hipotetično organizacijo znanja, so tudi sami pogojeni z njimi. Ker je raziskovanje le ena izmed različnih vrst dejavnosti, so postali raziskovalci eden izmed součinkujočih dejavnikov v spreminjajočem se svetu.

Za Bourdieuja je uporaba raziskovalnih metod stvar najprej praktičnega in teoretičnega čuta. Na začetku 20. stoletja je v družboslovju izbruhnil t. im. metodični spor (nem. *Methodenstreit*) med pozitivisti in humanisti. Nekateri bi še danes raje uporabljali trde metode po zgledu naravoslovcev, ki raziskujejo objektivni svet, drugi pa se zavedajo, da svet družbe in medosebnih odnosov ni zgolj objektivni in da zato te eksperimentalne-laboratorijske in kavzalne metode ne odgovarjajo, ker ne zadoščajo. Popper sam trdi, da je za družboslovne metode značilno razumevanje pojavov. To pomeni, da so družboslovne metode ambivalentne in tesno prepletene z vsebino oz. predmetom preučevanja oz. raziskovanja.

Že v Predgovoru Bourdieu pove, da »svetu znanosti danes grozi strah zbujajoča regresija. Avtonomija, ki si jo je znanost polagoma osvojila zoper religiozne, politične ali ekonomske oblasti in delno zoper državno birokracijo, je opešala.« Sokratski vem, da (o znanosti) nič ne vem, velja običajno za obdobja krize osnov. Sedaj ne gre za to, da bi bilo treba te osnove obnavljati, gre za to, da so za to stanje duha nepomembne, ker se družba ne poznanstvenjuje.

Bourdieu ni mogel vedeti, kakšno parodijo na slovensko paranojo znanosti, je pisal. Gre za čas, ko ponovno prevladujejo negativna prepričanja pred argumenti pro et contra, iznajdljivost pred situacijskim znanjem, politizacija namesto demokratizacije, izigravanje pred socialnim fair playem, heteronomija pred avtonomijo in pomembni drugi pred pomembnim družbenim sebstvom v Meadovem smislu.

Bogomir Novak
Pedagoški inštitut, Ljubljana